

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

Ф.О.Самойлов

ВАЖЛИВИЙ ВНЕСОК У РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Одним із найвідоміших університетів України є ЗДУ, заснований в 1985 р. Запорізький державний університет. Серед шести його факультетів помітне і почесне місце посідає історичний факультет, на якому навчаються близько студентів. За майже півтора десятиріччя тут підготовлено понад півтори тисячі фахівців. Викладачі факультету захистили 3 докторських (1988 р. – Ф.Г.Турченко та А.І.Карагодін, в 1991 р. – С.Р.Лях), близько 10 кандидатських дисертацій.

З 1995 р. випускники історичного факультету можуть отримати такі спеціальності: історія України та Всесвітня історія. На факультеті діють чотири кафедри: кафедри “Історії України”, “Новітньої історії України”, “Історичного краєзнавства і допоміжних історичних дисциплін” та “Всесвітньої історії”. Вчені факультету активно ведуть науково-дослідницьку роботу. Про це свідчить і публікаторська діяльність співробітників факультету. Позитивно зарекомендували себе деякі місцеві наукові видання, що стали регулярними, серед них:

– “Культурологічний вісник” – науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини, який має розділи: “Історія Запорозького козацтва, краєзнавство, археологія та етнографія”; “Міжнародні відносини і новітня історія регіону”; “Мовознавство і літературознавство”; “Філософія, соціологія, педагогіка і психологія”;

– “Південна Україна XVIII–XIX століття” – записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ, Запорізького відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України. Видання містить такі рубрики: “Публікації документів”, “Статті”, “З історичної спадщини”, “Постаті”, “Огляди”, “Бібліографія”, “Рецензії”, “Хроніка та повідомлення”, “Наші автори”;

– серії “Старожитності Південної України” та “Запорозька спадщина”, у яких подано аналіз змісту маловідомих, але важливих пам’яток, пов’язаних з історією козацтва; розглядається життя та творчість видатних дослідників, які займаються даною проблемою вітчизняної історії;

– щорічник “Єврейське населення Півдня України: дослідження і документи”, який видається з 1994 р. за сприянням дирекції програм “Джойнту” Дніпропетровського регіону та Східної України. В його підготовці беруть участь співробітники ЗДУ, обласного держархіву та Єврейської Ради Запорозької області. В збірці публікуються документи із архіву Служби безпеки України, маловідомі матеріали видань, що зберігалися у фондах спецхранів тощо.

Слід позитивно слід оцінити також видання “Хронографу” – збірки тез студентів та аспірантів історичного факультету. І хоча в деяких випадках перші спроби молодих дослідників виглядають часом дещо спрощено, все ж у цілому вони відповідають головним вимогам сучасної історичної науки. Видання “Хронографу” – це практичне вирішення гострої для багатьох університетів України проблеми публікації праць, розвідок молодих науковців, що, безумовно, сприяє формуванню їх творчої особистості.

Показником позитивної організації науково-дослідницької роботи на історичному факультеті ЗДУ є численні наукові конференції. Щорічно на факультеті проводяться 1-2 всеукраїнські та міжнародні наукові конференції, які привертають увагу не тільки істориків України, але й інших держав. Тільки за останні кілька років підготовлені і проведені Міжнародні конференції: “Єврейське населення Півдня України: історія та сучасність” (1995); “Запорозьке козацтво в пам’ятках історії та культури” (1997); “Політична і військова діяльність Нестора Махна” (1998). До кожної із конференцій видавалися матеріали.

З квітня 1992 р. при історичному факультеті діє Спеціалізована Рада по захисту кандидатських дисертацій, що підвищує роль Запорізького університету як важливого центру історичної науки Нижньої Наддніпрянищини.

Основні напрямки, характер та результати науково-дослідницької роботи істориків ЗДУ показує відоме і авторитетне серед фахівців видання як “Наукові праці історичного факультету”. Нещодавно, з 1995 р. подібні наукові збірки під назвою “Записки історичного факультету” почали виходити і в Одеському державному університеті ім. І.І.Мечникова. До цього часу опубліковано вже сім номерів “Записок...”. На нашу думку, корисним буде обмін думками та враженнями між колегами щодо вищезгаданих видань.

Перший номер “Наукових праць...” істориків ЗДУ, який побачив світ у 1993 р., містить праці студентів, аспірантів та викладачів університету. Видана на досить низькому поліграфічному рівні збірка, була досить змістовною. Доробки А.В.Бодяньського, В.Н.Андрєєва, В.Н.Саєнка та П.П.Осадчука були присвячені дослідженню, аналізу матеріалів, зібраних

них самими авторами в експедиціях на місцевих археологічних пам'ятках. Прикро, що ілюстрації, які стосуються першої і третьої статті, розміщені чомусь в тексті другої, що, звичайно, ускладнює користування малюнками.

Досить цікавою є стаття О.М.Мальованого, у якій розглядається інтерпретація стародавнього культу “золотого тельця” в Біблії та історичній літературі. Спробу з'ясувати суть, розглянути історіографію ізгойства – однієї з найбільш загадкових категорій давньоруського суспільства, здійснено в статті А.В.Майорова. Солідністю джерельної бази та колом використаних праць попередників, їх історіографічним аналізом звертають на себе увагу статті Ю.Є.Івоніна про зовнішню політику Англії в 20-ті рр. XVI ст. та О.Р.Давлетова про роль преси, радіо і кіно в пропагандистському арсеналі німецьких націонал-соціалістів в 1920-1933 рр.

Наукові інтереси і творчий потенціал значної кількості викладачів історичного факультету ЗДУ зумовили те, що вже з першого номеру “Наукових праць...” центральне місце посіли питання історії України.

Публікація А.В.Бойка “Джерела з історії Південної України останньої чверті XVIII ст. в фондах рукописного відділу державної публічної бібліотеки ім. М.Є.Салтикова-Щедріна” відзначена аналітичним підходом до питання історії регіону в перші десятиліття після зруйнування Запорізької Січі. Використання нових та маловідомих матеріалів з фонду В.С.Попова: приватних листів офіційних осіб того часу; опису Катеринославського намісництва, атласів, планів конкретних повітів, міст дозволило автору доповнити, уточнити деякі твердження та висновки попередників.

Аналіз свідчень Г.Ф.Міллера про запорізьке та українське козацтво подається в статті Ю.П.Князькова.

О.А.Удод розглянув особливості джерельної бази робіт К.Г.Гуслистою з історії України XIV-XVIII ст.

Стаття Ф.Г.Турченка присвячена розгляду еволюції української самостійницької думки протягом тривалого часу вітчизняної історії. В статті також подається аналіз думок з цього питання значної кількості українських мислителів. Хоча, на наш погляд, не зайвим було б порівняти погляди М.Драгоманова і Б.Грінченка відносно української національної справи.

Інформацію з монографії “Українці в зарубіжному світі” (К., 1991) та довідника “Зарубіжні українці” (К., 1991) узагальнив О.І.Савченко в статті про українську еміграцію в Австралії на початку XX ст.

В.П.Бондаренко та Л.В.Турчина, залучивши оригінальний архівний матеріал, розглянули суспільно-громадську і літературно-організаційну діяльність М. Хвильового 20-30-х рр.

Переважно на архівному матеріалі побудував свою статтю "Командна система управління в державному секторі сільського господарства України в 1928-1939 рр." О.О.Волошко.

Проблемам сільської школи України 60-70-х рр. присвятили своє дослідження А.Н.Середа та С.М.Тимченко. На нашу думку, автори неадекватно акцентували увагу на складнощах, не помічаючи при цьому і позитивний досвід в означеній сфері.

Показовішим став другий випуск "Наукових праць..." (1997 р.), який був присвячений ювілею – 25-річчю історичного факультету (до 1985 р. – один з факультетів Запорізького державного педагогічного інституту). У складі редакційної колегії: д.і.н., проф. Ф.Г.Турченко, к.і.н., доц. Г.М.Тошев, д.і.н., проф. С.Р.Лях, к.і.н., доц. О.А.Удод. Збірку видано за сприянням Управління освіти Дніпропетровської держадміністрації. Другий випуск мав такі розділи: "З історії факультету", "Історія України", "Питання Всесвітньої історії", "Питання найдавнішої історії" та "З історії історичної освіти".

Перший розділ містив статті, замітки, як інформаційно-оглядового, так і мемуарного характеру. Розділ відкривається публікацією декана факультету, відомого науковця, автора одного з перших масових підручників з історії України для середньої школи – проф. Ф.Г.Турченка, в якій подається огляд здобутків колективу факультету за 25 років, визначення його ролі в підготовці фахівців, розробці актуальних наукових проблем. Про перші кроки новоствореного в 1971 р. факультету, його подальший розвиток згадує доц. І.М.Бірюльов у мемуарній замітці "Оглядаючи минуле".

Далі кожен із завідувачів чотирьох кафедр факультету представляє очолюваний ним колектив: "Історії України" – д.і.н., проф. С.Р.Лях, "Новітньої історії України" – д.і.н., проф. Ф.Г.Турченко, "Історичного краєзнавства і допоміжних історичних дисциплін" – д.і.н., проф. А.І.Карадін, "Всесвітньої історії" – к.і.н., доц. Л.О.Нестеренко. Цікаво, що в статтях оглядах мова йде не лише про здобутки кафедральних колективів, але й про перспективи, задуми, плани на майбутнє.

У публікації А.В.Бойка повідомляється про дослідження в ЗДУ давньої історії України, про значення проведених на базі історичного факультету конференцій, "круглих столів" та читань з проблем історії, джерелознавства та історіографії запорозького козацтва: "Зарубежная историография истории Запорожского казачества" (1992 р.), "Проблемы историографии и источниковедения истории Запорожского казачества" (1992 р.), "Міжнародні відносини і державні структури в Центральній, Східній та Південно-Східній Європі" (1993 р.), "Захід – Схід: прикордонні суспільства XV–XVIII ст." (1994 р.) та ін. Автор визначив і значення утвореної в

1995 р. науково-дослідницької лабораторії з історії Південної України.

С.Р.Лях розповідає про одну з наймолодших кафедр ЗДУ, утворену в грудні 1990 р. – кафедру “Історії України”. Викладачі кафедри забезпечують проведення занять з історії нашої держави з найдавніших часів до 1917 р., археології, історичної географії України, методики викладання історії, організовують археологічну практику на першому курсі і педагогічну практику на першому, четвертому і п’ятому курсах. Структурними підрозділами кафедри є археологічна лабораторія (керівник – доц. Г.М.Тошев) та лабораторія історії Південної України (керівник – доц. А.В.Бойко).

Інформуючи про діяльність кафедри Новітньої історії України, В.Г.Ткаченко відзначає, що десять штатних та двоє позаштатних викладачів кафедри проводять на історичному факультеті заняття з новітньої історії України (від 1917 р. до сьогодення) та історії радянського суспільства. Протягом останніх років кафедра успішно запровадила декілька спецкурсів та спецсеминарів: “Формування української національної держави у перші десятиріччя ХХ ст.” і “Історія української політичної думки в кінці ХІХ ст. – 1917 р.” – проф. Ф.Г.Турченко, доц. Т.С.Герашенко; “Реалізація ідеї створення української національної державності” – доц. М.С.Руденко; “Партійно-політична боротьба на Півдні України в 1917 р.” – ас. В.С.Гвоздик; “Махновський рух на Півдні України” – доц. О.І.Латун; “Формування, основні риси та вплив тоталітарної системи на Україну”; “Адміністративно-командна система радянського суспільства: становлення, існування, наслідки” – доц. О.Г.Скворцов; “Економіка та робітничий клас України в 20-30-ті роки” – доц. В.Г.Ткаченко; “Другий етап національно-визвольного руху в Україні: 30-ті – поч. 50-х рр.” – доц. В.М.Мороко; “Актуальні проблеми сучасної історії України” і “Україна шляхом незалежності” – доц. С.М.Тимченко; “Проблеми соціального і культурного розвитку українського села” – к.і.н. А.М.Середа; “Євреї Півдня України” – доц. С.Ф.Орлянський, к.і.н. І.Я.Щупак.

В статті А.І.Карагодіна дається огляд діяльності кафедри історичного краєзнавства та спеціальних історичних дисциплін. Викладачі кафедри розробили і читають спецкурси з двох проблем: “Історія Запорізького краю з найдавніших часів до початку ХХ ст.” та “Культура народів Росії з часів Київської Русі до 1917 р.”. При кафедрі формується етнографічний музей. Зараз уже зібрано понад 300 експонатів, серед яких багато речей побуту українського, російського і німецького населення. Члени кафедри ст. викл. О.М.Кокошинський та ас. Б.А.Бровко, які керують етнографічною практикою, разом зі студентами здійснили ряд аудіозаписів поетичної творчості деяких селян регіону, провели опитування місцевого

населення за "Народознавчим запитальником". Виконана велика робота по нагромадженню наочності. Кафедра має біля двох тисяч репродукцій картин українських і російських художників XVII – початку XX ст., які використовуються на спецкурсах з історії культури (понад 500 кадрів). У фонді кафедри – 40 фотокопій (розміром 30х40 см), що відтворюють Дніпровську лінію фортець і план Олександрівської фортеці (за матеріалами РДВІА – Москва). Є також карти-схеми земельних володінь окремих поселень (з архівних матеріалів РДІА – Санкт-Петербург), фотоматеріали на тему "Дореволюційний Олександрівськ", "Архітектура дореволюційного Олександрівська", "Німецька архітектура Запорізького краю". Створено 8 альбомів з історичними описами і фотографіями пам'яток історії і культури восьми районів Запорізької області. Сформовано фонд курсових і дипломних робіт з історико-краєзнавчої тематики (за рахунок других примірників). З усіх періодів історії народів Росії є діафільми і діапозитиви.

Л.О.Нестеренко повідомляє про здобутки і творчі плани колективу кафедри Всесвітньої історії. Діапазон дисциплін, що тут викладаються, охоплює історію від первісного суспільства до новітньої історії зарубіжних країн Європи, Америки, Азії та Африки. На кафедрі розроблені і читаються курси: "Історіографія та джерелознавство Всесвітньої історії", "Проблеми методології сучасної історичної науки", "Історія міжнародних відносин нового та новітнього часу", "Історія партійно-політичних систем XX століття", "Історія цивілізації" та ін. Наукові інтереси членів кафедри зумовлюють і проблематику спецкурсів. З історією античної культури знайомить студентів О.М.Мальований, визнаним спеціалістом з проблем скіфської спадщини на території Північного Причорномор'я є С.І.Андрух, вивченням актуальних питань пізнього середньовіччя і раннього нового часу займаються Ю.Є.Івонін та Л.О.Нестеренко, проблемами європейських революцій XVII–XVIII ст. та революції 1918 р. в Німеччині – І.М.Бірюльов. Колонізацію та політичний розвиток в XVIII–XIX ст. країн Північної Америки вивчає С.В.Білоножко, над проблемами політичної історії Німеччини першої пол. XX ст., міжнародних відносин цього періоду працює О.Р.Давлетов.

У наступних статтях йдеться про розробку певних наукових проблем, наукове життя не окремих кафедр, а факультету в цілому. Так, С.Ф.Орлянський підбиває підсумки вивчення на факультеті проблем національних меншин Півдня України, визначає перспективи наукових досліджень у цьому напрямі. Г.М.Тошев дає огляд роботи, наукові зв'язки археологічної лабораторії за 10 років, що минули від її заснування. С.М.Тимченко аналізує діяльність Спеціалізованої вченої ради при історичному факультеті за перші три роки її існування.

У розділі "Історія України" вміщені статті різні і за обсягом, і за масштабом проблем, що в них розглядаються, але в цілому всі вони є досить змістовними, мають солідну джерельну та історіографічну базу. Перші три статті розділу присвячені певним аспектам козацької проблематики: про хід військової операції по ліквідації Запорозької Січі (П.Г.Александров), стосунки Коша Війська запорозького і Київських митрополитів з церковних питань в період Нової Січі (І.І.Лиман), маловідомого кошового Задунайської Січі Т.Помело (Ю.П.Князьков). Серед використаних авторами історичних джерел – матеріали з Російського державного архіву давніх актів у Москві, Російського державного історичного архіву у Петербурзі, Центрального державного історичного архіву України в Києві, Рукописного відділу Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В.І.Вернадського та ін.

Л.Г.Злобіна на матеріалах історико-філологічних факультетів розглянула питання про організацію наукової роботи студентів в університетах України у першій половині XIX ст. У цьому ж розділі вміщено замітку, підготовлену Л.Г.Злобіною разом із студенткою-випускницею Н.В.Малаховською про розвиток освіти у м. Олександрівську

Архівні матеріали, нові дані щодо діяльності в 1904-1907 рр. маловідомої бойової організації Української народної партії "Оборона України" стали основою публікації Т.С.Герашенко. Цікаві факти наведені в статтях про центри авіаційної теорії та практики в Україні в 1903-1913 рр. (І.М.Бірюльов), українську закордонну пресу в роки першої світової війни (О.І.Савченко), висвітлення в історичній літературі питання соціальної бази українського національного руху в 1917–на початку 1918 рр. (Г.Ф.Кривоший). В двох статтях мова йде про долю української еміграції: С.М.Чернявська розглядає діяльність Державного центру УНР в екзилі в 1920-1940 рр., О.М.Іксанова аналізує характер та підсумки освітньої діяльності української еміграції в Європі в 1918-1920-х рр. (хоча в Змісті хронологічні рамки статті інші – 1918-1939 рр.).

Кілька статей присвячені розгляду окремих питань історії України радянської доби. Базуються вони на досить широкому колі різноманітних джерел: даних статистичних збірок, матеріалах преси, архівних документах тощо. В.Г.Ткаченко та С.І.Ісмайлова дали об'єктивну оцінку матеріально-побутових умов робочих-металургів України у другій половині 20-х – 30-ті рр. Новий погляд на діяльність ОУН на Півдні, зокрема на Запоріжжі, йдеться в публікації В.М.Морока. Три статті присвячені сільській проблематиці: С.Р.Лях та І.М.Кривко детально розглянули питання про селянське підприємництво на Півдні України у 1920-ті рр.; П.П.Панченко, С.С.Падалка, С.М.Тимченко охарактеризували умови праці і соціальну захищеність трудівників українського села у другій половині 1960-х рр.;

С.М.Тимченко та В.М.Кириченко проаналізували соціально-демографічні процеси в селі 1940-х – 1980-х рр. Спробу визначити місце та роль Верховної Ради у творенні незалежної української держави зробили в своїй замітці Н.Г.Теплоухова та С.С.Падалка.

Розділ “Питання Всесвітньої історії” містить чотири статті викладачів факультету. Цим публікаціям притаманна увага до історіографічних аспектів проблем, що розглядаються. Широко залучаються авторами англо-, німецько-, іспаномовні видання, співставляються підходи, даються власні оцінки точок зору, що представлені в цих публікаціях. Так, Л.О.Нестеренко, звертаючи увагу на дискусійні аспекти теми, з’ясовує причини, характер, особливості соціально-політичної кризи у Франції напередодні громадянських війн XVI ст., роль релігійного фактору в цих процесах. С.В.Білоножко досліджує значення “індіанського питання” в колоніальній політиці Англії і Франції в першій половині XVIII ст. Про генезу структури, форм та методів діяльності “Гітлерюгенд” – молодіжної організації НСДАП, йдеться в статті О.Р.Давлетова. К.В.Мальшина простежила наслідки державного перевороту 1441 р. в Майяпані.

У розділі “Питання найдавнішої історії” практично всі статті присвячено проблемам археології. С.П.Шевчук дав короткий огляд діяльності Таврійської вченої архівної комісії по дослідженню археологічних пам’яток Запоріжжя. С.М.Ляшко окреслила коло наукових інтересів, внесок у розвиток краєзнавства, етнографії, археології видатного збирача та знавця старожитностей Південної України Я.П.Новицького, 150-річчя якого урочисто відзначила наукова громадськість краю у 1997 р. Про нові знахідки доби енеоліту-бронзи в Запорізькій області повідомив Г.М.Тощев, про святилище доби бронзи на острові Хортиця – М.А.Остапенко, про кургани цього ж часу в с. Новорайську – Г.І.Шахров.

Заключним у другому випуску “Наукових праць...” є розділ “З історії історичної науки”. У спільній статті завідувача кафедри російської історії Дніпропетровського держуніверситету, проф. В.В.Іваненка та доц. О.А.Удода аналізується наукова спадщина, визначається місце та роль у розвитку історичної освіти та науки на Придніпров’ї в 1920-ті – 1930 рр. проф. М.Ф.Злотникова. В невеликій за обсягом, але змістовній статті О.А.Удода розглядаються методологічні та історіографічні аспекти питання про роль історичної науки та освіти у формуванні духовних цінностей українського народу в 20-ті – 30-ті рр. XX ст. Заслугує на увагу визначення автором перспективних напрямків подальшого дослідження проблеми.

Як позитивний момент слід зазначити участь у другому випуску “Наукових праць” двох студентів-старшокурсників та п’ятих аспірантів факультету, що засвідчує піклування керівництва факультету про підготов-

ку науково-педагогічних кадрів.

Третій випуск "Наукових праць...", виданий Запорізьким державним університетом та Бердянським інститутом підприємництва, має підзаголовок "Міжнародні відносини і проблеми державного будівництва в странах (так написано на обкладинці – *Ф.С.*) Європи і Америки". У складі редакційної колегії три доктори наук, професори: *Ф.Г.Турченко*, *В.М.Калашников*, *К.А.Марков*, *Й.Л.Рисіч*, та три кандидати історичних наук, доценти: *Л.О.Нестеренко*, *С.В.Білоножко*, *О.Р.Давлєтов*. Тираж – 300 примірників (перший випуск мав 500, а другий – 1000 примірників).

Збірка складається з чотирьох розділів, в яких вміщено 19 статей, 5 з них українською мовою, решта – російською. Серед авторів є і науковці інших навчальних закладів: Київського державного університету культури і мистецтва, Київського лінгвістичного університету, Дніпропетровського державного аграрного університету, Донецького та Саратовського державних університетів. Історичний факультет Запорізького університету представляють 12 авторів, але всі вони, за винятком одного (з кафедри історії України) є викладачами та аспірантами лише одної кафедри – Всесвітньої історії. На наш погляд, не зовсім вдалим у даному випуску є розподіл статей по розділах. Якщо в першому з них вміщено статті з історії України від часів Київської Русі до сьогодення, в другому – статті з Всесвітньої історії, починаючи з Стародавнього періоду до XV ст. (тобто до пізнього середньовіччя включно), то в третій розділ включені три статті з Всесвітньої історії XVI ст. і одна – XVII-XVIII ст. У четвертому розділі опубліковано п'ять досліджень з Всесвітньої історії новітнього часу. Тут же чомусь вміщено статтю, що має відношення до періоду кінця XVII – початку XVIII ст.

Перший розділ відкривається статтею *М.М.Нікітенко*, в якій розглянуто зміст одного з фрагментів "Повісті минулих літ", що у науковій літературі отримав назву "Промова філософа", з'ясовується відповідність фактів історичним реаліям. *С.С.Андрєєва* розглядає вплив запорізько-татарських прикордонних конфліктів на зовнішню політику Російської імперії в 30-60-ті рр. XVIII ст. В роботі *Кривошій Г.Ф.* йдеться про місце та роль різних прошарків робітництва в Українській революції 1917 р. Спираючись на нові джерела, переважно архівні, *В.В.Соловйова* аналізує дипломатичні відносини Директорії УНР і радянської Росії в 1919 р. *Й.Рисіч* дає короткий огляд та оцінку українсько-німецьких зв'язків в XX ст., у тому числі і на сучасному етапі.

До другого розділу включено чотири публікації. Замітка *О.М.Мальованого* присвячена питанню про закони та звичайне право в Стародавньому Єгипті. *К.В.Мальшина*, залучивши зарубіжну, англо- та іспаномовну літературу, з'ясовує характер атрибутики верховної влади у

державі Майя посткласичного періоду. Н.Г.Подольак розглядає становлення та подальший розвиток системи самоврядування в містах вендської Ганзи, демонструючи при цьому добру обізнаність у німецькій історіографії цієї проблеми. Т.В.Мосолкіна, досліджуючи торговельні зв'язки одного з відомих англійських портів Бристоль з Ірландією в XV ст., спирається на матеріали митних звітів, ліцензії на торгівлю, охоронні свідоцтва, опубліковані Е. Керус-Уілсон в 1937 р. в збірці "The Overseas trade of Bristol. In the later Middle Ages" ("Заокеанська торгівля Бристолу в пізнє середньовіччя").

Три статті третього розділу присвячені XVI ст.: О.М.Духновська розглядає взаємовідносини королівської влади та урядових органів в Англії; П.М.Котляров пише про державну реформу освіти в Німеччині, зокрема діяльність Філіппа Меланхтона; Л.О.Нестеренко з'ясовує вплив Європейської Реформації на процес формування французької держави.

В замітці С.В.Білоножка аналізується вплив європейських політико-правових ідей XVII-XVIII ст. на зміст Декларації незалежності США.

Четвертий розділ містить статті, за винятком одної, з новітньої історії зарубіжних країн. О.Р.Давлетов у формі лекції розкриває передумови, характерні риси, національні особливості фашизму. Цілком доречною є спроба автора порівняти фашизм та комунізм, хоча, на наш погляд, висновок про те, що вони завжди і безумовно протистоять один одному потребує аргументів. Чимало зарубіжних, а останнім часом і вітчизняних дослідників звертають увагу на наявність спільних рис у фашизмі та, наприклад, сталінській моделі суспільно-політичного устрою в СРСР, говорять про те, що і перший, і другий режим є різновидами одного й того ж явища, феномена XX ст. – тоталітаризму.

Два автори пишуть про різні періоди історії Німеччини: О.В.Демчук (Харченко) – про історико-правові аспекти народження Веймарської Конституції 1919 р., І.І.Харченко – про міжнародне значення об'єднання Німеччини.

Статті М.М.Бессонові та Ю.Т.Темірова присвячені повоєнному періоду Всесвітньої історії. В першій йдеться про роль, функції громадської думки в суспільно-політичному житті США. Автор другої статті, використовуючи оригінальні англійські видання, кваліфіковано аналізує погляди британських студентів-радикалів на державу, революційну боротьбу, роль реформ тощо.

До зовсім іншого періоду Всесвітньої історії належить публікація В.Г.Космини про роль федералізму в економічному, політичному та соціальному розвитку Нової Гранади на межі XVIII-XIX ст. Використовуючи деякі іспаномовні видання, автор розкриває ставлення до цієї ідеї одного з керівників та натхненників війни за незалежність цієї країни – Антоніо

Наріньо-і-Альвареса.

Стосовно загального враження від "Наукових праць історичного факультету" ЗДУ слід відзначити, що від першого до третього випуску помітно покращився поліграфічний рівень збірки, її довідкового апарату (починаючи з другого випуску подаються короткі біографічні відомості про авторів). Враховуючи насиченість наукового життя викладачів, аспірантів та частини студентів факультету, на наш погляд, доречним було б включити у видання ще й такі рубрики: "Хроніка", "Критика та бібліографія", "Персоналії". Але й те, що вже зроблено, дає підстави для висновку, що різноманітність тематики та доброякісність статей видання свідчить про високий рівень науково-дослідницької роботи колективу, його значний науковий потенціал.

С.Г.КОЛТУХОВ, А.Е. КИСЛЫЙ, Г.Н.ТОЩЕВ. КУРГАННЫЕ ДРЕВНОСТИ КРЫМА. – Запорожье, 1994. – Выпуск I.
С.Г.КОЛТУХОВ, Г.Н.ТОЩЕВ. КУРГАННЫЕ ДРЕВНОСТИ КРЫМА. – Запорожье, 1998. – Выпуск II.

Крым – один из важнейших регионов Степной Украины. Во все эпохи он ощутимо влиял на этнокультурную, социально-экономическую и политическую ситуацию западной части Евразийского степного пояса. Материалами раскопок на полуострове всегда живо интересовались и интересуются специалисты и более широкие круги научной общественности. Среди разнообразных памятников археологии, которыми так богат Крымский полуостров, немалая часть приходится на курганы. Однако, несмотря на то, что интенсивные раскопки курганов продолжались здесь более тридцати лет (с начала 60-х гг.), их результаты были мало доступны. На Украине в 70-80-е гг. ежегодно раскапывалось в среднем по 200 курганов (Бунятян, Генинг, Пустовалов, Рычков, 1989, с.2). Из них небольшая часть приходилась на материалы Крыма. Но опубликованы были только результаты раскопок 1963-1964 гг. (Щепинский, Черепанова, 1969) (всего 463 погребения от неолита до позднего средневековья) и материалы Северо-Крымской экспедиции 1977-1978 гг. (Курганы Степного Крыма, К., 1984; Генинг, Корпусова, 1989. Вып.1-4) (всего 374 погребения). В целом это немногим более 800 комплексов. Учитывая, что большая часть этих погребений относится к ямной, катакомбной КИО и скифам, ясно, что остальные эпохи были представлены очень незначительным числом захоронений.

Предпринятое издание "Курганных древностей Крыма" существенно дополняет ранее опубликованные материалы. В "Древностях" приводят-